

«КИЇВСЬКИЙ» РЕТРО-ДЕТЕКТИВ: РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ РАДЯНСЬКОГО МИНУЛОГО

У статті розглядається репрезентація радянського минулого в серії ретро-детективів «Інспектор і кава» Валерія і Наталі Лапікур. Розкривається своєрідність «радянського ретро», заснованого на ностальгійних спогадах про період 1970-х років. Діяльність радянської міліції висвітлюється з погляду головного героя серії – капітана міліції Олексія Сироти. У детективних повістях наявна критична оцінка реалій тодішнього способу життя (дефіцит, кастовість суспільства, показне святенництво). Соціального звучання набирає мотив кафоманії, нетипової для радянської людини, як атрибуту образу головного героя. Аналізується мовний рівень репрезентації історії, радянський «нюспік».

Ключові слова: ретро-стиль, історичний детектив, міліцейський детектив, соціальна критика, радянське ретро, ностальгія.

В статье рассматривается репрезентация советского прошлого в серии ретро-детективов «Инспектор и кофе» Валерия и Натали Лапикур. Раскрывается своеобразие «советского ретро», основанного на ностальгических воспоминаниях о периоде 1970-х годов. Деятельность советской милиции освещена с точки зрения главного героя серии – капитана милиции Алексея Сироты. В детективных повестях присутствует критическая оценка реалий образа жизни в то время (дефицит, кастовость общества, ханжеская мораль). Социальное звучание приобретает мотив кофемании, нетипичной для советского человека, как атрибута образа главного героя. Анализируется речевой уровень репрезентации истории, советский «новояз».

Ключевые слова: ретро-стиль, исторический детектив, милицейский детектив, социальная критика, советское ретро, ностальгия.

The article is focused on the representation of the Soviet past in the series of historical mysteries in retro-style «The Inspector and Coffee» by Valeriy and Natalia Lapikury. The specificity of the Soviet retro is outlined as it is based on the nostalgic recollections about the period of the 1970-ies. The Soviet militia activities are shown from the point of view of the central figure – the militia captain Olexsiy Syrota. The detective fiction implies the critical attitude towards everyday life realities of the Soviet past (shortage of goods, caste social structure, sanctimonious public morals). The social meaning ascribed to the coffeeomania motive as not typical for a Soviet person and attribute of the main hero. The level of speech in hystorical representation, the Soviet newspeak analyzed.

Key words: retro style, historical mystery, police procedural, social criticism, Soviet retro, nostalgia.

Протягом 2004-2006 років в Україні побачила світ детективна серія «Інспектор і кава», що належить перу Валерія і Наталі Лапікур, подружжя тележурналістів і політологів. Збірники оповідань і повістей мають авторську дефініцію жанру: «Київський детектив у стилі «ретро», що відсилає до відомого різновиду детективної прози – історичного, або ретро-детективу (historical whodunit, historical mystery). Він ґрунтується на перенесенні кримінального сюжету в минулий час. Серед дійових осіб можуть зустрічатися реальні історичні постаті. Утім, стрижневою рисою субжанру ви-

знають те, що в ньому «... достовірно і в деталях відтворюється зображувана епоха, незалежно від того, чи є там історичні персонажі чи немає» (О. Харлан) [8]. Популярними історичними детективами є твори Бориса Акуніна, Леоніда Юзефовича, Наталії Александрової, Ірини Мельникової, Вольфрама Фляйшгауера, Марека Краєвського, Ліндеї Девіс, Елізабет Пітерс, Поля С. Догерті, Стівена Сейлора та ін.; серед вітчизняних письменників до цього жанру зверталися Василь Кожелянко («Срібний павук»), Ірина Калинець («Вбивство 1000-літньої давності»), Олександра Кравченко

(«Озеро страху»), Сергій Федака («Валет Валентина Другета»).

Стильовий означник серії Валерія і Наталі Лапікур – «ретро» – потребує окремих коментарів. Похідний від латинського «retro» (назад), він застосовується до опису художніх форм, звернених у минуле. Причому не йдеться про оживлення автентичної історії, Ж. Бодріяр вважав стиль «ретро» симулякром минулого [1, с. 65-73]. В основі ретро лежать механізми спрощення й селекції смислів, що «... роблять надто складну, неоднозначну, спірну матерію справжньої історичної доби доступною широкому сприйняттю» (Лінон Горалик) [2]. На пострадянському просторі великою популярністю користується «радянське ретро», покликане адаптувати цілу добу до модерної свідомості. Адже, як наголошує Я. Поліщук, «унаслідок упадку комуністичної системи пам'ять про неї як недалеке минуле нашої культури опинилася під загрозою. Увійшовши в радикальний конфлікт із сучасною дійсністю, ця пам'ять відійшла в пасив, на маргінес сучасної культурної свідомості наших співвітчизників. Однак із плином часу все настійніше заявляє про себе потреба осмислити ті недалекі часи» [6, с. 5]. «Радянське ретро» дивовижно сполучає ностальгійний погляд на минуле із критичним, перейняте, якщо скористатись словами Ж. Бодріяра, «похмурим та тужливим захопленням» [1, с. 66].

У детективній серії «Інспектор і кава» маємо взірць саме такого «радянського ретро», що разом міфологізує й деміфологізує унікальний період – 70-ті роки ХХ століття. Це десятиліття, разом із першою половиною 1980-х, найчастіше обирається об'єктом ностальгії як час відносної соціальної стабільності й часткової лібералізації життя в СРСР. Автори детективних повістей підкреслюють, що цю епоху прийнято називати «застоем»: «Вона розпочиналась першим безкровним переворотом у Кремлі, а закінчувалась брудною кривавою війною в Афганістані. Семидесять років, брежневські часи... Часи туалетного паперу, якого не було в продажу, бо він увесь йшов як «нехарчова добавка» у дешеву варену ковбасу, про яку і досі зі сльозою розчулення згадують ті, хто Леоніду Іллічу шнурки зав'язував. Часи, коли щороку дорожчала випивка, зникала закуска, зате вигадувались все нові й нові ордени» [5, с. 5-6]. Попри суспільну стагнацію, оповідачі згадують, що відчували себе в той час внутрішньо вільними, оскільки належали до покоління шістдесятників: «Ми увійшли у доросле життя, назавжди отруївшись п'янким повітрям хрущовської «відлиги» [3, с. 5]. Автори детективної прози локалізували історичний період у часі: ретро не просто «радянське», але саме «київське». Усі кримінальні історії відбуваються в «орденоносній столиці орденосної України», і це насичує їх відповідним географічним та етнічним колоритом. Тогочасні події змальовуються авторами із відстані у 25-30 років, що дає змогу реінтерпретувати їх у контексті сучасності.

Заглавним героєм серії є старший інспектор Київського карного розшуку капітан Олексій Сирота. Детективні історії, записані письменниками з його голосу, обрамлюються спогадами авторів про друга, який рано пішов із життя за трагічних обставин. В. і Н. Лапікури наголошують на особливості збереження пам'яті за брежневських часів: відсутні письмові документи – нотатки або щоденники, оскільки ці жанри були політично небезпечними, за них можна було потрапити до в'язниці – «Тому нормальні люди поклалися на пам'ять» [5, с. 6]. Усна історія, звісно ж, може бути неточною, «... дещо може видатись нереальним, надуманим чи прикрашеним» [5, с. 6], проте ці спомини зберігають глибоко особистісне переживання минулого. Будучи записаними через кілька десятиліть, розповіді сполучають тогочасні почуття та їх сьогодишню рефлексію.

Оповідачі в детективах розділені часовою дистанцією: погляд Олексія Сироти – безпосереднього учасника подій – «неісторичний», він повістує про розкриття злочинів ще «по гарячих слідах». Натомість авторський погляд розгортається в ретроспективі й перспективі, охоплюючи й подальші десятиліття, тому часто доповнює, узагальнює і тлумачить події минулого. Наративна структура творів ускладнена численними авторськими примітками, які прив'язують минулі події до сучасності й пояснюють читачам ХХІ століття реалії радянського *modus vivendi* («... за багато років і змінилось чималенько – від державного устрою до звичок і назв вулиць» [5, с. 9]). У примітках повідомляється, наприклад, про важливість військових парадів у СРСР, державний антисемітизм, будівництво БАМу, трудовий почин ткалі Валентини Гаганової, приховування оборонних видатків у бюджетах цивільних міністерств, туристські поїзди, діяльність комсомольських оперативних загонів, любов В. В. Щербичського до голубів, про роль романів Чернишевського, а також вчення Мічуріна та Лисенка в шкільній програмі, про події на далекосхідному острові Даманському та в червоній Кампучії, про звичку слухати «ворожі голоси», про рознарядки на вступ до КПРС і т. п. Пояснюються вислови «свята трійця» (перші особи держави), «Гертруда» (звання Героя труда), «послати по старій трасі» (нецензурно вилаяти), «батьки для метражу» (прописування батьків у квартирі задля отримання більшої житлової площі). Примітки й коментарі, авторські відступи вкупі зі вступними главами кожної книги серії: «Кавовий млинок (необхідна передмова)», «Коли були ми молодими...», «Наш друг Олекса (або від авторів)», – можна сприймати як окремі тексти у тексті, жанрово близький до студій із історії повсякдення, що виконуються на «радянському» матеріалі.

Ретро-детективи Валерія і Наталі Лапікур, окрім сюжетних хитросплетінь, цікаві своєрідною репрезентацією історичної доби. Призмою для її зображення є діяльність міліції, власне, карного розшуку. Суспільство 1970-х розкривається через погляд Олексія Сироти, який є нетиповим офіце-

ром радянської міліції. Неординарність починається від побутових звичок і сягає критичної настанови щодо цілого державного устрою: «А я і є неправильний мент. Замість пити горілку і читати «Советский спорт», я читаю Альберта Камю, що правда, у польському перекладі, і п'ю каву з представниками гнилої інтелігенції» [5, с. 203]. Атрибутом головного героя є кавоманія: Сирота – любитель і знавець кави, різних її сортів і способів приготування. Екзотичні рецепти кави – «потурецьки», «білої», «мармурової», «Даміани» та інші – передують окремим детективним історіям як епіграфи, позаяк автори наголошують на паралелях між способом приготування напою й розкриття злочину.

Кавоманію інспектора карного розшуку можна було б поглумачити просто як рису, що надає оригінальності образу слідчого, висвітлює ті сторони його натури, які не вкладаються в стереотип раціоналіста, схильного до чітких логічних конструкцій. Така риса – хобі чи дивацтво детектива – майже обов'язкова традиція побудови характеру героя для цього жанру: згадаймо скрипку Шерлока Голмса, орхідеї Ніро Вулфа чи кабачки Еркюля Пуаро. Однак автори серії «Інспектор і кава» надали неповторній рисі свого героя соціального звучання. Насамперед любов до кави та поцінування рідкісних сортів нехарактерні для пересічної радянської людини, сприймаються як буржуазна звичка, «плазування перед Заходом». Повсякчас наголошується, що радянська влада зятято бореться із залишками культури пиття кави: «У цьому, напевно, і полягала переможна хода Великої Жовтневої революції: у столиці гамселили по Зимовому палацу із шестидюймівки, а у провінції, відповідно, удвічі меншим калібром по кав'ярнях» [5, с. 184-185]. Київська влада, згадують автори, закривала затишні кафе або погіршувала умови обслуговування в них: герою доводиться «... йти у спекотне місто, де скоро вже буде нікому професійно зварити ... каву. Бо в «Мічигані» навпроти ЦУМу замість кави стали подавати соки. У «Дієті», що на Хрещатику, на другому поверсі, спочатку забрали стільці, аби народ не розсиджувався, а потім заборонили варити подвійну. Затишну кав'яреньку на першому поверсі готелю «Дніпро» передали «Інтуристу», і простому люду стало туди зась» [5, с. 33].

Кава і кав'ярні символізують у детективах простір приватності, що на нього зазіхає тоталітарна держава, звужуючи його до малюсінких «п'ятачків»: «Кав'ярень – як кіт наплакав. Та й у них не розмовляють, а швидко поглинають несмачну їжу і пійло під розлюченими поглядами тих, хто стоїть у тебе над головою, аби зайняти нарешті твоє місце» [3, с. 87]. Герой відчуває ностальгію за стародавнім Києвом початку ХХ століття, коли вулиці рясніли кафе; заздрить мешканцям тих віддалених куточків радянської країни – Закарпаття, Вірменії, Прибалтики, – де збереглася культура кави, бо радянська влада в них проіснувала ще не так довго, як у Києві («Жив би я у Прибалтиці, не кажу вже про Париж, зашився б зараз у якийсь

затишний бар чи кав'яреньку і там, за чашкою кави і чаркою «Вана Таллінн», обмірковував ситуацію» [5, с. 50]).

Із кавою пов'язана також соціально-економічна тема дефіциту: в Києві 70-х герой мусить докласти титанічних зусиль, щоб відшукати якісну каву або заклад громадського харчування, де вміють посправжньому її приготувати. Власне, топографія української столиці насамперед презентована такими «точками» – у ресторанах, кафе, забігайлівках: «Другий поверх дієтичного гастроному, підземний перехід на тодішньому Майдані Жовтневої революції, закуток у «Кулінарії» та ще кав'ярня у готелі «Дніпро». От і всі місця, де київські кавомани могли одержати своє маленьке задоволення» [5, с. 183-184]. Оповідачі згадують поіменно всіх тогочасних майстринь мистецтва кавоваріння – «кавових цариць» і «богинь».

Ще однією нетиповою рисою Олексія Сироти як на радянського міліціонера є філософська освіта. Герой буквально втік до карного розшуку із Київського університету, де його замордували марксистсько-ленінським ученням, відірваним від реального життя. Вища освіта не тільки дозволяє інспектору вільно вправлятися перед начальством у «плетінні словес» на радянському «ньюспіку». Олексій Сирота має глибший, узагальненіший погляд на коріння злочинності в СРСР, аніж його колеги. Вони сприймають роздуми героя як прагнення за всіма злочинами бачити політичну складову: «Що ти за людина така в'їдлива, Сирота? Яке розслідування не почнеш, все воно у тебе на політику виходить» [3, с. 92]; «... є на цьому світі хоч щось, що ти не перекрутиш на політику?» [4, с. 135]. Однак «політика» вбирає в себе і соціальні аспекти, й економічні, і морально-психологічні, і правові.

Ці сторони злочинності мають безпосереднє відношення до детективних сюжетів серії «Інспектор і кава». До порушення законів громадян підштовхує сама держава. Так, пограбування громадян у дублянках із одночасним звалтуванням спричинені «хутродефіцитом» у радянській Україні (повість «Вилон бандюг по-науковому»). Як згодом підсумовує оповідач, «... з висоти сьогодення досвіду ми з вами розуміємо, що якби висіли тоді ті дублянки, як зараз, у кожному магазині, та не було навколо них такого ажіотажу, ніхто би не ризикував свободою а то й життям, аби заробити на дефіциті» [3, с. 58]. Невідомим шахраям вдається легко затуманити голову і покупцям, і міліції, запропонувавши їм килими як страшенний дефіцит біля універмагу «Україна» («Прищепка на хвості»). Обмеження в торгівлі третьосортним м'ясом під пильним оком ОБХСС узагалі обертається фантазмагорією: щоб прогодувати нутрій та ондатр, злочинці організовано викрадають трупи людей із цвинтаря. Ідіотизм радянської планової економіки відчувають на собі практично всі прошарки населення: абсурд доходить до того, що перевиконання плану із поховань (!) і «підвищених соцзобов'язань» до сторіччя з дня народження Ле-

ніна» вимагають навіть від директора кладовища. Немоżliвість розмінати квартиру чи придбати нове житло штовхає громадян на убивство подружжя замість цивілізованого розлучення («Непосидючі покійнички»).

Коріння багатьох злочинів, змальованих у повістях, тягнеться до кастової системи радянського суспільства. У державі існує «номенклатура», яка негласно перебуває поза законом, оскільки проти неї міліція не може провадити розслідування. Капітан Сирота та його начальство чітко усвідомлює, хто є «недоторканим»; у свою чергу, злочинці при владі розуміють повну безкарність, ще й демонструють її («Комісар Мегре і Кіціус»). У названій повісті молодий і перспективний працівник ЦК КПУ, скоївши вбивство злодія, який застав його з коханкою, підкидає уночі труп прямо під двері Київського карного розшуку. Розплутавши злочин, офіцери міліції не можуть довести його до суду, бо не мають права заарештувати високопоставленого партійця. У результаті розкритої справи забирає собі КДБ. Співробітники карного розшуку, дратуючись власним безсиллям, мріють про те, щоб номенклатуру обслуговували окремі правоохоронці: «От чого б, Сирота, нашим вождям та не вигадати собі власну міліцію? ... Уявляєш, як би добре було? Вона для них злодіїв ловить, а нам, грішним, залишиться захищати тьотю Мотю, дядю Васю-алкоголіка і весь трудящий клас» [3, с. 146-147].

Репрезентація радянського минулого включає такий аспект, як надмірна політизація життя в СРСР, принцип партійності. Осібно це стосується міліції – одним із наскрізних образів у детективах В. і Н. Лапікур є замполіт карного розшуку, якого товариші називають або «комісар паніки», або «наше ляпало». Не надто розумний і професійно безнадійний, він повсякчас утручається в хід слідства, озвучує інструкції, а то й намагається взяти на себе чільну роль, позаяк мислить себе представником «керівної і направляючої» сили в суспільстві (відповідно до радянської Конституції, так формулювалася роль комуністичної партії). Замполіт відволікає офіцерів від справ політзаняттями, головне ж, він, майже не ховаючись, шпигує за інспекторами й начальством, доносить на них і вважає це нормальним станом речей. Зрозуміло, що співробітники розшуку недолюблюють тупуватого замполіта, глузують із нього. Суворий партійний контроль поширюється і на вище міліцейське керівництво. За кожний резонансний злочин Генерала та міністра викликають на килим до ЦК і влаштовують прочуханку. На міліцію поширюються і всі чудасії планової економіки: перед карним розшуком ставлять абсурдне завдання – «... з одного боку зменшити рівень злочинності, а з другого – збільшити її розкриття» [3, с. 23].

Торкаються автори детективної серії такого складного питання, як сексуальне підґрунтя злочинності в СРСР. Тут головним ворогом міліції є навіть не самі збоченці, а лицемірна суспільна мораль, табування розмов про сексуальне життя й відповідної кримінальної статистики. «Найтупіше

середньовічне святенництво» влади проектується і на громадян: «... сексу в Радянському Союзі не існувало категорично. Любити належало: комуністичну партію, радянську державу і свою роботу» [3, с. 27]. Замовчування коріння злочинів на сексуальному ґрунті надзвичайно ускладнює їхнє розслідування. Капітан Сирота і його друг психіатр Борис раз у раз нарікають, що більшість таких злодіянь можна було б упередити, якби в державі існувало статево виховання молоді. Однак «... сексологію ліквідували як науку, оскільки вона була заснована на фрейдизмі. А для нас головне що? Правильно, чистота класового вчення! Сексологію ліквідували, сексопатологію загнали на самі задвірки психіатрії» [5, с. 82]. А втім, міліції доводиться розслідувати справи такого роду: садистські розваги чоловіка, про які дружина боїться розповісти бодай комусь, доводять її до вбивства («Покійник «по-флотському»). Фетишизм фотографа заводської багатотиражки, який збирав трусики коханок, а потім шантажував жінок відвертими фото, стає причиною його холоднокривого вбивства однією з жертв («Комедія з убивством»). Увага до патопсихології, злочинів на ґрунті перверсій зближує серію «Інспектор і кава» із міліцейськими детективами Олександрі Мариніної.

Зображучи діяльність правоохоронних органів, письменники відкривають пласти внутрішньої, «корпоративної» пам'яті. Це згадки про цікаві випадки, про очільників МВС, про легендарних злочинців, а також міліцейські «байки», своєрідний фольклор карного розшуку. У повістях функціонують дві часові опозиції: сімдесяті роки протиставляються, з одного боку, сороковим-п'ятдесятим, а з іншого боку – 1937 року. Перша антитеза, що вибудовується на спогадах Старого (підполковника), побудована на інакшій природі злочинності. У післявоєнний час Київ заповнили озброєні банди, в боротьбі з якими гинуло чимало міліціонерів. Та доба змальована як трагічна, ризикована, однак яскравіша, емоційно більш насичена, порівняно із нудними і спокійними 1970-ми. Тоді, після війни, в діяльності міліції чіткішими були орієнтири «добро – зло», «свій – чужий», «друг – ворог».

Старий із ностальгією згадує про тодішні «малини», що жили за своїми чіткими правилами, про «блатних», які вміли шанувати «чесного лягавого», хоч і боролися з ним (під час розслідування вбивства Кіціуса кримінальні авторитети з подачі Старого навіть діляться потрібною інформацією із капітаном Сиротою). Підполковник відчуває, що справжні злочинці перевелися, тому розкривати вбивства стало нецікаво. Кримінальники сімдесятих працюють без розмаху й фантазії, їхня діяльність така ж убога, як і життя пересічних радянських громадян: «... в Радянському Союзі, де соціалізм переміг нас повністю і остаточно, навіть вбивства прості, мов віник: зарізали на танцях, втопили у сортирі на третій день весілля, зарубали на літній кухні під час провідів до армії. Бо у нас і життя, і смерть загальнодоступні, як і освіта, робо-

та та охорона здоров'я» [5, с. 122]. Звідси бере початок мрія Олексія Сироти про «ідеальний злочин», заплутаний і зухвало-романтичний, який він героїчно розкриє подібно до приватних детективів із зарубіжних романів.

Що ж стосується другої часової опозиції, то 1937 рік – «беріївські часи» – береться за абсолютну мірку державного свавілля й узаконеного насильства. Натомість сімдесяті сприймаються як громадянськими, так і міліцією як період більш ліберальний, коли підозрюваних уже не катують, вибиваючи зізнання, і не розстрілюють без суду і слідства. Звичайно, міліція вдається до насильства в крайніх випадках (і позитивний герой Олексій Сирота тут не виняток), проте це не є системою. Таке протиставлення засвідчує зміну державного клімату й водночас раз у раз нагадує про соціально-психологічну травму, якої зазнали люди в СРСР.

Радянське минуле репрезентується в «ретро-детективах» на мовному рівні. Міліціонери, злочинці, свідки й потерпілі розмовляють і мислять, використовуючи штампи «нюспіку». Тексти повістей просто-таки рясніють екзотичними як на теперішній час зворотами і фразеологізмами: «вирішальний рік котроїсь із п'ятирічок», «взірець бойової і політичної підготовки», «місця традиційного відпочинку трудящих», «високо тримали прапор радянського спорту», «славний орденосний київський завод», «будівник комунізму», «правила соціалістичного гуртожитку», «рецидиви приватновласницької психології», «мир і дружба між народами», «моральний кодекс будівника комунізму». Уживання деяких особливо патетичних перифразів у мовленні капітана Сироти та його колег набуває іронічного відтінку: «край революційної, бойової і трудової слави радянського народу» (Волинська область як місце скоєння серії злочинів), «кузня робітничих кадрів» (ПТУ, де вчать дрібні злодюжки), «гегемон» (робітник, представник пролетаріату, але змальований п'яним та агресивним), «макаренківські методи» (побиття вихованців колоній). Головний герой доволі часто висміює нудотний, багатослівний, пустопорожній стиль радянської журналістики, літературної критики, наукових праць. Єхидство стосовно офіційного дискурсу видає в ньому дисидента, критичного налаштованого щодо радянської влади. Інакомислення зближує Олексія Сироту із оповідачем: «Підсвідоме почуття внутрішнього протиріччя вело нас не туди, куди вказували партія та уряд» [3, с. 5].

Відомо, що детективний жанр має «охоронний характер», і його головний герой «... охороняє засади того суспільства, до якого належить читач» [5, с. 32]. Інспектору Київського карного розшуку доводиться знаходити свій компроміс із Системою: стаючи на сторожі права в державі, він розслідує злочини, незважаючи на кастову приналежність злочинця, для нього не існує «подвійних стандартів» у тлумаченні закону. Однак, розплутавши чергову детективну загадку, сліди якої ведуть у коридори влади, Олексій Сирота не може, в силу

свого статусу, довести справу до суду, до покарання злочинців, бодай до їхнього ув'язнення. Власне, він і не намагається наполягти на справедливій відплаті – його цілком задовольняє підтвердження правильності власних здогадок, які надають йому, у приватному порядку, представники засекречених організацій (КДБ, «оборонки» та ін.).

Коли ж ідеться саме про процес розслідування, то офіцер міліції не зупиняється навіть перед розкриттям державних злочинів під грифом секретності. Так, у випадку зі зниклим поїздом метро, який потрапив до таємної урядової гілки внаслідок землетрусу, пасажирів було знищено як небажаних свідків («Поїзд, що зник»). Герой, розплутуючи одночасне і нічим не пояснене зникнення сотні киян у метро, зазіхає на прерогативи КДБ, військової ЧК, військової розвідки, наражаючи себе на смертельну небезпеку. Уникнути загибелі йому вдається лише випадково, через конкуренцію між таємними структурами. Завдяки подібним справам, сліди яких приводять Сироту на заборонену територію (засекречені заводи – «поштові скриньки», гаражі ЦК КПУ, засекречені «зони», «друге метро»), детективні повісті набувають відтінку сенсаційності, є близькими до антирадянських політичних трилерів 1980-90-х років (Едуард Тополь, Фрідріх Незнанський – «Журналіст для Брежнєва», «Червона площа» та ін.), у яких використовувалася сюжетна модель «чесний слідчий-одиначка проти державної машини». Легендарні справи, якими займався Олексій Сирота в 1970-х, набувають смислової завершеності з погляду ХХІ століття, коли перебудова зняла табу з багатьох злочинів, у тому числі державних (у примітках згадуються зрощення НКВС з кримінальним світом, чекістські катівні, знищення людей за наказом Берії, підготовка дівчат-снайперів у засекреченій зоні тощо).

Рефлексії соціально-політичного характеру не є занадто розгорнутими в текстах детективних повістей, вони згорнуті до конкретних спостережень, міркувань головного героя чи авторів. Однак із погляду сучасності оповідачам стають більш очевидними й масштабні історичні процеси. Приміром, розпад СРСР пояснюється не так геополітичною чи національними рухами в колишніх республіках, як невлаштованістю побуту, прагненням громадян розширити простір приватності. Супердержавна гине в чергах за дефіцитом, через убогість життя: «Можливо, саме такі от побутові дрібнички, а не прагнення до високих ідеалів, з часом накопичувались, аби врешті викликати в головах людей думку, що далі так жити не можна» [5, с. 188].

Радянське минуле, репрезентоване в серії «Детектив і кава», оповите ностальгією, попри критичну настанову щодо комуністичної системи. Це наслідок не лише туги за молодістю, яка властива всім без винятку поколінням, але й результату міфологізації давніх часів. Її сліди проступають навіть у видавничій анотації до збірника «Поїзд, що зник»: «Це були часи, коли, за всіх гримас соціалістично-

го ладу, міліція, в усякому разі, *краща* її частина, *чесно* виконувала свій службовий обов'язок захисту простої людини від зазіхань злочинного світу» [5, курсив наш. – С.Ф.]. Ми бачимо в цій декларації ключовий *message* серії в його дещо спрощеному, рафінованому вигляді. Сімдесяти роки зобра-

жені як доба, коли, попри пильний державний контроль, оповідачам та їхньому герою все ж удавалося віднайти власний простір свободи, честі, моральності, протистоячи загальному абсурду, здійснити екзистенційний вибір і пережити повноту буття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція [текст] / Жан Бодріяр ; [пер. з фр. В. Ховхун]. – К. : Основи, 2004. – 230 с.
2. Горалик Л. «...Росагроекспорта сырка» : символика и символы советской эпохи в современном российском брендинге : [текст] / Линор Горалик // Теория моды : одежда, тело, культура [Электронный ресурс]. – 2007. – Вып. 3. – Режим доступа : http://durdom.in.ua/uk/main/article/article_id/1441.phtml.
3. Лапікура В., Н. Вилов бандюг по-науковому / Валерій Лапікура, Наталя Лапікура. – К. : Нора-друк, 2005. – 350 с. – (Серія : Інспектор і кава (київський детектив у стилі «ретро»)).
4. Лапікура В., Н. Непосидючі покійнички / Валерій Лапікура, Наталя Лапікура. – К. : Нора-друк, 2006. – 378 с. – (Серія : Інспектор і кава (київський детектив у стилі «ретро»)).
5. Лапікура В., Н. Поїзд, що зник / Валерій Лапікура, Наталя Лапікура. – К. : Нора-друк, 2004. – 348 с. – (Серія : Інспектор і кава (київський детектив у стилі «ретро»)).
6. Поліщук Я. Між пригадуванням і передчуттям» : репрезентація советського минулого в сучасній літературі / Я. Поліщук // Українська література в загальноосвітній школі : Науково-методичний журнал. – 2007. – № 12. – С. 5–9.
7. Тух Б. Крутые мужчины и кровавые женщины : Кто есть кто в русском детективе? / Борис Тух. – Таллинн : КПД, 2006. – 312 с.
8. Харлан О. Д. Розвиток жанру ретро-детективу в сучасній європейській літературі [Електронний ресурс] / О. Д. Харлан. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apiif/2009_4/harlan.pdf.